

Schaarbeek

EEN HISTORISCHE SCHETS IN ARCHIEFBEELDEN

Het gemeentehuis van Schaarbeek, postkaart

INHOUD

Voorwoord	07
Schaarbeek, van dorp naar stad	08
Een plaats voor de archieven	10
Monplaisir	10
Het station van Schaarbeek	11
Een beetje toponymie	14
Geschiedenis van de archiefdienst	16
Een archivaris: Michel de Ghelderode	20
De archieffondsen	21
Het gemeentesecretariaat, waarnemer van het politieke leven	21
Guillaume Kennis en de “Folies schaarbeekoises”	25
Stedenbouw en Openbare werken	28
Gevelwedstrijd	29
De bevolking en de burgerlijke stand	41
Het openbaar onderwijs	44
Liefdadigheidswerken voor de school	49
Schone kunsten	50
Een petitie voor het standbeeld	53
Het fonds Robert Van den Haute	54
Een gemeenteontvanger-kunstenaar	56
Bibliografie	57

Schaarbeek
2015

VOORWOORD

Onderzoek en redactie:

Aline Wachtelaer, kunsthistorica, gemeentelijke assistent-archivaris Schaarbeek

Layout:

Kramik sprl

Fotoverantwoording:

Gemeentelijke archiefdienst

Huis der Kunsten Schaarbeek: p.19

Françoise Jurion: p. 30

Henri Vermeulen: p. 45

Vertaling:

Belga Translations

Verantwoordelijke uitgever:

Bernard Clerfayt, burgemeester van Schaarbeek

Vorige pagina:

De oudste inwoners van Schaarbeek, anonieme tekenaar, lithografie

Zoals elke stad is Schaarbeek de vrucht van veranderingen uit het verleden. We moeten ons bewust zijn van wat het ooit was om het vandaag beter naar waarde te kunnen schatten, om het belang te kunnen erkennen van het leven en het werk van iedereen die, over de generaties heen, van Schaarbeek heeft gehouden. Daarom is het archief een bron van onschatbare waarde. Soms is het een laatste getuigenis over het verleden en een waardevolle bron van kennis en inzicht.

Het werk van de archivaris is dus essentieel. Zij zijn de beschermers van een uniek erfgoed. Wanneer we het uitstekende werk bekijken dat hier werd geleverd, kunnen we het alleen maar betreuren dat een belangrijk deel van de archiefstukken van de gemeente Schaarbeek werden vernietigd tijdens de brand van 1911 in het gemeentehuis. Naast het feit dat dit erfgoed uniek is, is het immers ook onvervangbaar.

Dit boek is een uitnodiging om op reis te gaan. Een reis terug in de tijd. Ik ben er zeker van dat dit avontuur u zal verrassen. Misschien verandert het zelfs voor altijd de manier waarop u naar Schaarbeek kijkt. Veel leesplezier!

Bernard Clerfayt
Burgemeester

SCHAARBEEK, VAN DORP NAAR STAD

Hoewel Schaarbeek vandaag de dag een van de grootste gemeenten van België is, wist het lange tijd zijn landelijke karakter te behouden. Het eerste document waarin de naam Schaarbeek wordt vermeld, dateert van 1120. We weten echter dat het gebied al tijdens de Gallo-Romeinse periode werd bevolkt door boeren, dankzij een aantal voorwerpen die op verschillende plaatsen werden gevonden. Er werd zelfs wijn verbouwd.

In de negende eeuw werd een versterkte vesting gebouwd op de plaats waar zich nu de Hermansstraat en de Jeruzalemstraat bevinden. Schaarbeek had echter geen heer, want het dorp hing rechtstreeks af van de hertog van Brabant, heer van Brussel. In 1301 werd Schaarbeek geïntegreerd in de “Kuip van Brussel”, die ervoor zorgde dat de stad en haar voorsteden onder dezelfde jurisdictie vielen. In dezelfde periode werd de Sint-Servaaskerk gebouwd, aan de huidige Louis Bertrandlaan. Ze werd in 1905 verwoest. De vaas van Godefroid Devreese geeft nog steeds de plaats aan waar het koor zich vroeger bevond. Tot in de achttiende eeuw werd de Sint-Servaasparochie bestuurd door het kapittel van de kanunniken van Zinnik. Het dorp ontwikkelde zich rond deze kerk, hoewel Schaarbeek gedurende meerdere eeuwen slechts enkele honderden inwoners telde.

Het landschap was bezaaid met watermolens, boerderijen en akkers. De boeren verkochten hun gewassen op de markt van Brussel. Om hun goederen te vervoeren, gebruikten ze ezels, die ze

De oude Sint-Servaaskerk, postkaart

Een standpunt in Schaarbeek, tekenaar: Jean-Baptiste Jobard, lithografie

langs de huidige Josafatstraat leidden (vroeger de “Ezelsweg”). De rust van de Schaarbekenaren werd meermaals verstoord door de oorlog: eerst tussen de Spanjaarden en de calvinisten en daarna tussen de Fransen en de Nederlanders. In 1795 schafte de Franse bezetter de “Kuip” af door een besluit van het “Comité de salut public” (comité

van algemeen welzijn). Schaarbeek werd een zelfstandige gemeente. Vanaf de negentiende eeuw neemt de bevolking gestaag toe en het gemeentebestuur moedigt een verstedelijking aan, zowel op burgerlijk als op sociaal vlak. Ook vandaag nog wordt het Schaarbeekse architecturale landschap hierdoor gekenmerkt.

EEN PLAATS VOOR DE ARCHIEVEN

Monplaisir

De gemeentelijke archiefdienst van Schaarbeek bevindt zich in de oude wijk Monplaisir, die vandaag wordt gevormd door de straten rondom de Huart Hamoiriaan. In de Middeleeuwen diende dit dunbevolkte gebied, tussen de heuvel waarop het gehucht Helmet ligt en de Zenne, als weiland voor de grazende kuddes.

In 1683 liet Pierre-Ferdinand Roose, baron van Boisschot, kanselier van de Soevereine Raad van Brabant, hier een buitenverblijf bouwen met een mooie Franse tuin. Dit domein werd "Mon Plaisir" gedoopt en gaf zijn naam aan de wijk. In het begin van de achttiende eeuw komt het in handen van hertog Jean Tassillon de Terlinden. Prins Karel van Lotharingen komt hier vaak op bezoek; hij gaat graag jagen in de omliggende vlakten en bossen.

Van 1786 tot 1790 biedt het kasteel onderdak aan de kortstondige "Manufacture impériale et royale de porcelaine Monplaisir" (de Keizerlijke en Koninklijke Porseleinfabriek Monplaisir). In 1810 wordt het gebouw aangepast aan de hedendaagse smaak en worden de tuinen heraangelegd in Engelse stijl. In de tweede helft van de negentiende eeuw geraakt het domein langzamerhand in verval, tot er in 1888 een mechanische wasserij wordt gevestigd. In 1906 wordt het kasteel uiteindelijk afgebroken. De park-

vijver wordt drooggelegd om plaats te maken voor het station van Schaarbeek, dat wordt vergroot.

Niet ver van Monplaisir siert een ander kasteel de oevers van de Zenne. Het domein Walckiers (naar de naam van zijn eigenaar, Adrien de Walckiers, grootbaljuw van Dendermonde, die het in 1765 verwierf) strekt zich deels uit over Schaarbeek en Evere. In de negentiende eeuw ondergaan het kasteel en het park in Franse stijl grondige wijzigingen, net als het naburige Monplaisir. In 1892 wordt het aangekocht door een religieuze gemeenschap en om-

getoverd tot een klooster: het Instituut van de Heilige

Familie, dat nog steeds bestaat in

In de Middeleeuwen diende dit dunbevolkte gebied, tussen de heuvel waarop het gehucht Helmet ligt en de Zenne, als weiland voor de grazende kuddes.

de Chaumontelstraat. Wat tegenwoordig overblijft van het park Walckiers is een natuurgebied dat grenst aan het park van het Moe-raske en de spoorlijnen.

De wasserij Monplaisir, postkaart

Het station van Schaarbeek

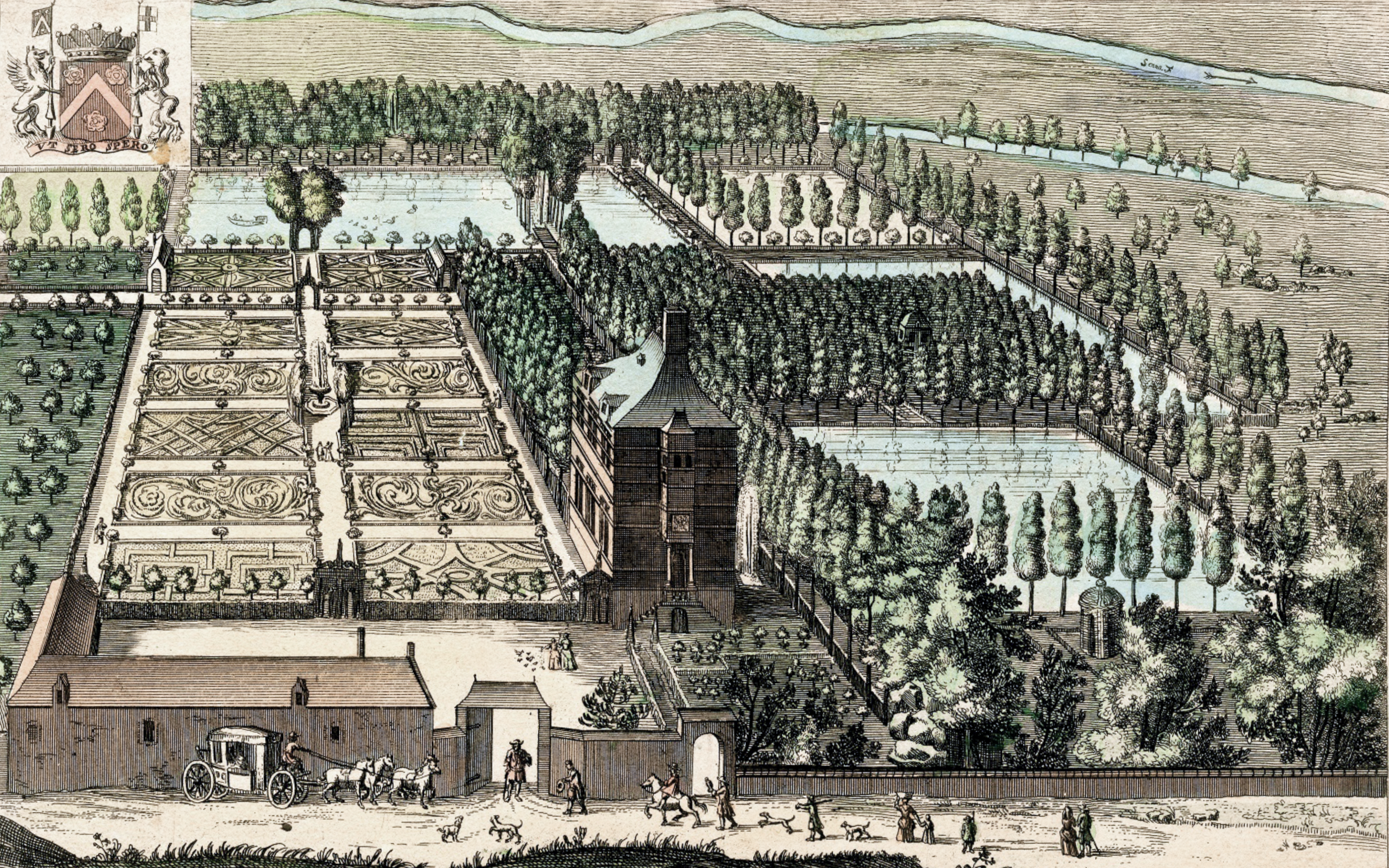
Het station van Schaarbeek vormde het eindpunt van de lange rechte lijn die begint in het hart van Brussel, met name het koninklijk tracé. Sinds 1835 liep de spoorlijn tussen Brussel en Mechelen door de vlakten van Monplaisir. De reizigers konden op deze verbinding de trein nemen in het station Groendreef, aan de Masuistraat (dit station werd in 1841 vervangen door het nieuwe Noordstation

en dertig jaar later afgebroken). Pas in 1880 werd er een station opgetrokken aan een groot plein: de Place Nationale, later omgedoopt tot Prinses Elisabethplein. In 1902 moesten de tijdelijke gebouwen wijken voor het huidige gebouw, dat werd getekend door de architect Franz Seulen en waarvan de Vlaamse neorenaissancestijl mooi aansluit bij het gemeentehuis.

Het station van Schaarbeek, postkaart

Volgende pagina's: **het domein van Monplaisir**, anonieme tekenaar, lithografie

Een beetje toponymie

Om de verstedelijking te bevorderen, keurde de gemeenteraad in 1906 een wijzigingsplan voor de Monplaisirwijk goed. Door terrasbouw toe te passen kon de Huart Hamoiriaan worden opengewerkt, waardoor er een doorkijk ontstond naar de Helmetheuvel en de kerk van de Heilige Familie, die op de heuveltop staat.

Rond deze slagader werden nieuwe straten aangelegd met Franse namen, die de oude, Vlaams getinte benamingen vervingen. Toch blijft de herinnering aan de twee domeinen uit de hoogtijdagen van het gebied voortleven in de namen Monplaisiriaan, die langs de spoorlijnen loopt en Walckiersstraat, aan de rand van Evere.

Het gemeentebestuur besloot om een deel van de wijk naar Belgische schrijvers te vernoemen en droeg de straatnamen op aan Franstalige schrijvers zoals Maurice Maeterlinck, Georges Eekhout, Emile Verhaeren, Albert Giraud, Eugène Demolder en Georges Rodenbach. De meesten van deze schrijvers en dichters hadden in Schaarbeek gewoond en maakten actief deel uit van de literaire avant-gardebeweging “la Jeune Belgique”, die in 1881 werd opgericht. De Nederlandstalige auteurs werden echter niet over het hoofd gezien. Zo bracht men hulde aan Nestor De Tière, Domien Sleenckx, August Snieders en Jan Van Droogenbroeck, die les gaf aan de gemeenteschool nr. 1.

De straat waar zich de archiefdienst bevindt, was lange tijd een weg die langs kasteel Walckiers liep en Petersweg heette, voor hij in 1851 werd omgedoopt tot Leeuwstraat. Langs het kronkelwegje staan enkele boerderijen en de herberg “In den Transvaal”. Slechts een paar postkaarten van weleer geven ons een idee van het pittoreske karakter van het straatje. In augustus 1906 wilde het liberale college van burgemeester en schepenen van Schaarbeek zijn waardering

uitdrukken voor de medestanders van de Franse officier Dreyfus, die na de Dreyfusaffaire in ere werd hersteld. Het bestuur droeg twee straatnamen op aan de grote verdedigers van de jonge kapitein: Emile Zola en kolonel Picquart. Na de Eerste Wereldoorlog werden de Paul Gilsonstraat en de Leeuwstraat omgedoopt tot respectievelijk de Jean Jaurèsiaan en de Anatole Francestraat, uit eerbetoon aan twee andere beroemde Dreyfusards.

De Huart Hamoiriaan, gezien vanaf de kerk van de Heilige Familie, postkaart

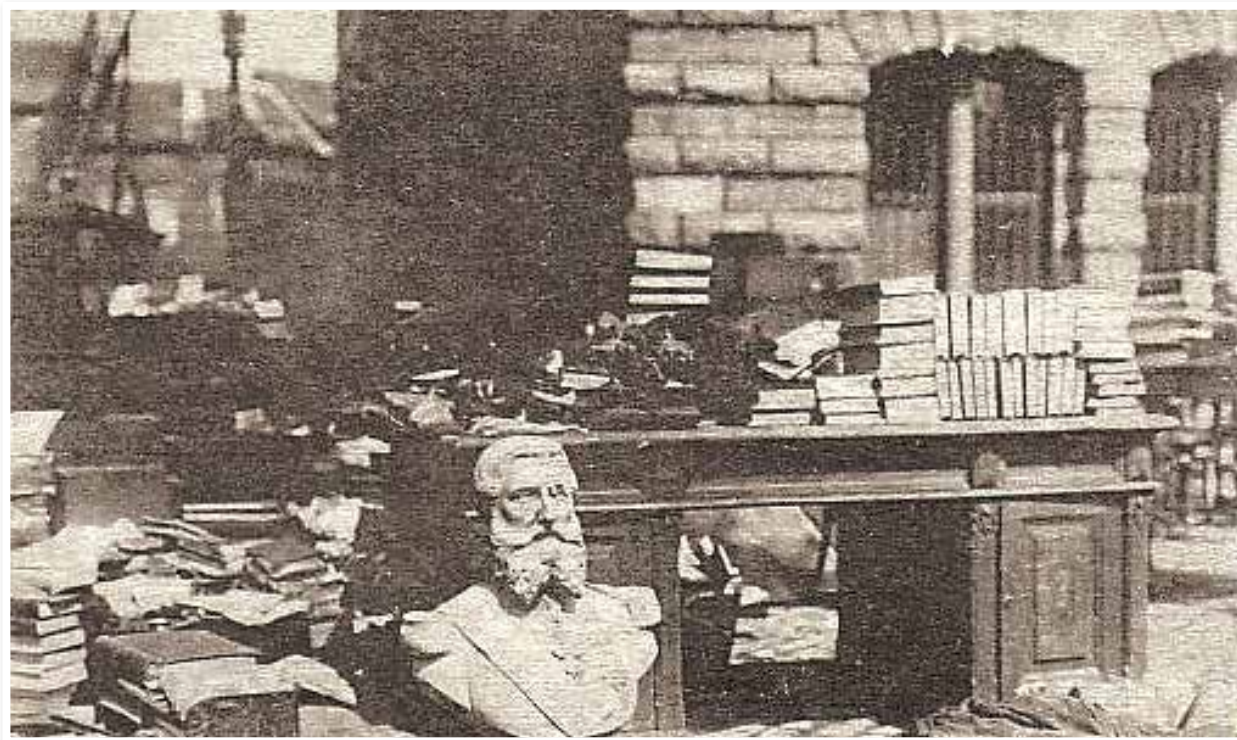
De Leeuwstraat, die tegenwoordig Anatole Francestraat heet, postkaart

GESCHIEDENIS VAN DE ARCHIEFDIENST

In de nacht van 17 op 18 april 1911 valt het gemeentehuis van Schaarbeek ten prooi aan een opzettelijke brand. Het wordt bijna volledig verwoest. Heel wat documenten gaan in rook op: ook de gearchiveerde bevolkingsregisters verdwijnen. Naar aanleiding van de ramp worden er door het gemeentebestuur maatregelen genomen om de continuïteit van de openbare diensten te waarborgen ten voordele van de burgers. De eerste maatregel betreft de bescherming van het archief.

De waardevolle documenten worden samen met de rest van de administratie overgebracht naar de industriële school in de Bijenkorfstraat.

Het nieuwe gemeentehuis wordt door Maurice Van Ysendijck, zoon van Jules-Jacques Van Ysendijck, de oorspronkelijke architect, heropgebouwd naar het evenbeeld van het oude gebouw. Het beschikt over lokalen die speciaal bestemd zijn voor het bewaren van de archieven van elke

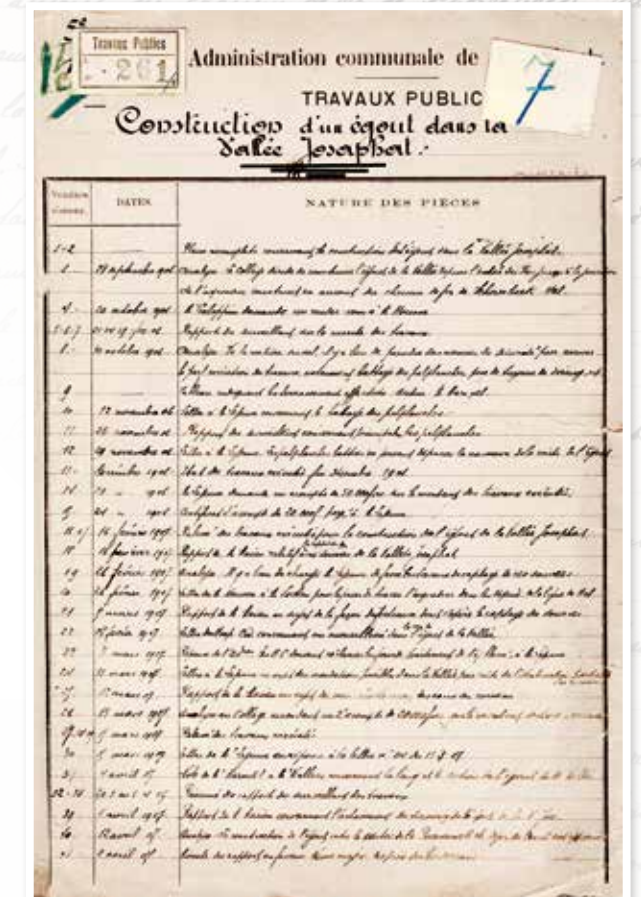
Een paarstukken die uit de brand gered zijn, postkaart

dienst, een bewijs dat het bestuur begaan is met het onderwerp. De lokalen bevinden zich op de tweede verdieping van het gebouw. Daarnaast werd besloten om in 1915 een centrale archiefdienst op te richten. Dit gebeurt binnen een bepaalde context. Vijf jaar vroeger werd in Brussel namelijk het eerste internationale congres van archivariissen en bibliothecarissen gehouden, waar de archivistiek officieel het statuut van wetenschappelijke discipline kreeg. Er werden fundamentele kwesties in verband met archivering besproken, zoals dat ook vandaag nog het geval is (overbrenging, klassament, publicatie van onderzoeksinstrumenten, opleiding van de archivariissen enz.) De tijd is gunstig om over dit soort zaken na te denken; een voordeel dat tot het begin van de jaren dertig blijft bestaan.

In 1921 wordt het organiek reglement van de archiefdienst van Schaarbeek duidelijk bepaald. Naar het voorbeeld van het archief van Brussel krijgen de archivaris en zijn assistenten tot taak om administratieve documenten die de diensten niet meer onmiddellijk nodig hebben, in ontvangst te nemen en ervoor te zorgen dat ze goed worden bewaard. Om stukken die werden neergelegd gemakkelijker te kunnen opzoeken, wordt op initiatief van Joseph Francq, ingenieur en hoofd van de Dienst Werken, een klasseersysteem ingevoerd. De dossierstukken worden in chronologische volgorde gerangschikt en geïnventariseerd, van oud naar nieuw. Daarnaast wordt elk dossier genummerd en ingeschreven in een indicateur.

Dit nieuwsoortige documentbeheer vindt zijn weg naar andere landen, meer bepaald Nederland, onder de naam "systeem Francq".

Dossieromslag van de dienst Openbare werken, met inventaris

In 1929 wordt een afdeling voor het historisch archief opgericht, na een voorstel van gemeenteraadslid Charles Pergameni. Hij is ook historicus en toekomstig hoofdarchivaris van Brussel (van 1931 tot 1948). Met “historisch archief” worden de dossiers bedoeld in verband met officiële ceremonies, folkloristische stoeten, herdenkingen, inhuldigingen van monumenten enz. die worden georganiseerd op Schaarbeeks grondgebied. Door deze archieven, die geen administratief nut meer hebben, te behoeden voor vernietiging kunnen “de bronnen waaruit de annalisten van onze geliefde stad informatie putten, worden gevrijwaard voor de toekomst”, aldus Pergameni. Deze historische dossiers kregen helaas te lijden onder de chaotische geschiedenis van de dienst en gingen voor een deel verloren. Tegenwoordig worden ze bewaard in het plaatselijke archieffonds, in het Huis der kunsten van Schaarbeek, waar ook de gemeentelijke cultuurdienst zetelt, en in het huidige depot van het gemeentearchief.

In de jaren dertig werd de dienst geleidelijk ontmanteld. Door de uitbreiding van de administratieve burelen worden de archieven op de tweede verdieping verbannen naar lokalen die heel wat minder geschikt zijn. Zo worden vele documenten overgebracht naar de zolder van het gemeentehuis. Door opeenvolgende verhuizingen geraken de archieffondsen versplinterd, gaan dossiers verloren of worden ze vernietigd. Het klasseersysteem van Francq wordt opgegeven. Het personeel wordt gereduceerd tot een bureauchef en een klerk, waardoor het machteloos staat tegenover de toenemende anarchie.

Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog worden de archieven rechtstreeks bedreigd door het tekort aan papier en door de campagne voor recyclage en tegen het aanleveren van nieuwe grondstoffen voor de productie ervan. Op 21 de-

Huis van de beeldhouwer Lecroart, Leeuwstraat 29, gesloopt om plaats te maken voor de tabaksfabriek Bastos, architect: Joseph Diongre, foto

cember 1945 vertelt de provinciegouverneur de gemeenten dat er voortaan geen enkel administratief document meer mag worden vernietigd zonder toestemming van de algemeen archivaris van het Koninkrijk. Ondanks de Archiefwet van 1955 en de goede wil van Robert Van den Haute, afdelingschef van het gemeentesecretariaat, wordt de situatie er niet beter op. Wanneer Robert Van den Haute in 1976 met pensioen gaat, is er geen enkele “archivaris” meer om de depots te controleren. Sommige archieffondsen verhuizen naar de kelder van het gemeentehuis.

In 1999 verwerft de gemeente het gebouw waar tegenwoordig een groot deel van het administratieve archief wordt bewaard. De lokalen zijn gelegen tussen de Rodenbachlaan, de Picquartlaan en de Anatole Francestraat en werden vroeger gebruikt als magazijn door de Compagnie indépendante des Tabacs (Bastossigaretten). Door het archief opnieuw te centraliseren, kunnen de documenten zo rationeel mogelijk worden geklasseerd, op basis van internationale normen. Daardoor krijgt het publiek gemakkelijker toegang tot het verleden van de gemeente, dat onze voorgangers zo dierbaar was.

Een opslagplaats van het gemeentearchief van Schaarbeek, foto

DE ARCHIEF- FONDSEN

Een archivaris: Michel de Ghelderode

Michel de Ghelderode (1898-1962), die in werkelijkheid Adhemar Martens heette, werd geboren in een Vlaamse familie uit Brussel. Hij deed zijn studies echter in het Frans, meer bepaald aan het Institut Saint-Louis. De liefde voor geschiedenis erft hij van zijn vader, een bediende bij het algemeen archief van het Koninkrijk. Zijn moeder, een uiterst vrome en bijgelovige vrouw, vertelt hem graag fantastische verhalen waarin de duivel een belangrijke rol speelt. In 1918 begint hij te schrijven en deze twee invloedssferen zullen gevolgen hebben op heel zijn literaire oeuvre.

In 1923 begint hij te werken bij de bevolkingsdienst van Schaarbeek, vervolgens bij de gemeentekas. Aangezien hij het diploma van bibliothecaris bezit en al een aantal artikels en boeken over de Belgische folklore had gepubliceerd, wordt hij in 1927 benoemd tot assistent-archivaris. Ondanks een slechte gezondheid en zijn werkzaamheden bij het archief blijft hij schrijven. Hij wint verscheidene prijzen, waaronder de prijs Rubens. Van april 1941 tot augustus 1943 brengt hij wekelijks een causerie over de VS en de nationale gebruiken op de radio bij het NIR, dat op dat moment in handen is van de Duitse bezetter. Zijn deelname aan deze uitzendingen wordt door het gemeentebestuur beschouwd als collaboratie en in januari 1945 wordt de schrijver uit zijn functie ontzet. Door een besluit van de prins-regent wordt de beslissing van de gemeenteraad in 1946 opgeschort. De toneelschrijver wordt echter op pensioen gesteld omdat zijn gezondheid hem niet meer toelaat te werken. De dokter raadt hem de zeelucht aan en hij verblijft vaak in Oostende. Aan het einde van zijn leven oogst hij nog enorm veel succes: zijn toneelstukken worden over de hele wereld uitgegeven en opgevoerd.

M. de Ghelderode

De archieffondsen van de gemeente Schaarbeek bestaan uit kilometers documenten. Het merendeel van deze fondsen bevindt zich in het gebouw van het gemeentearchief. Sommige worden echter nog steeds bewaard in het gemeentehuis omdat ze vaak worden gebruikt door de diensten. Dit is met name het geval voor de bevolkingsregisters, de akten van de burgerlijke stand en de stedenbouwkundige dossiers.

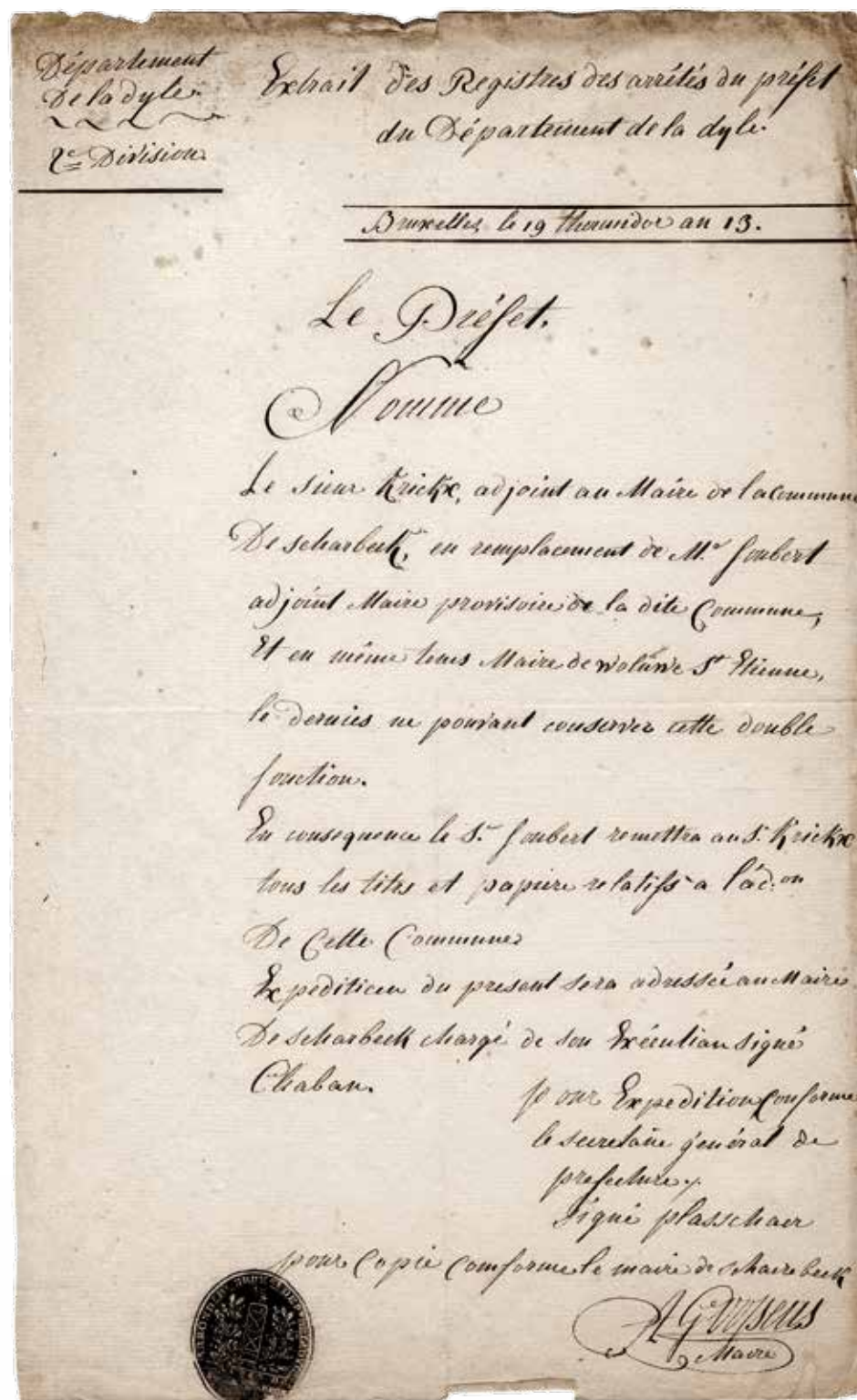
Deze fondsen en de duizenden documenten waaruit ze bestaan, overleefden de eeuwen, de grote brand van 1911, oorlogen en hachelijke verhuizingen. Elk onderdeel belicht een luik uit de geschiedenis van de gemeente, om samen het geheugen van Schaarbeek te vormen.

Het gemeentesecretariaat, waarnemer van het politieke leven

In 1800 benoemde de prefect van het nieuwe departement van de Dijle, waarvan Brussel afhing, de leden van de gemeenteraad en de eerste burgemeester van de gemeente: André Goossens. Hij bleef burgemeester tot aan zijn dood in 1807 en werd slechts gedurende een jaar vervangen door Jean-Baptiste Massaux. Massaux werd opgevolgd door Van Bellinghem van Branteghem, die burgemeester bleef tot 1824, waarna Quertemont de functie bekleedde tot 1829. Documenten uit die tijd getuigen van

een zeker gebrek aan discipline bij de raadsleden, die meestal eenvoudige boeren waren en soms zelfs analfabeet. De raadsleden doen afstand, worden ontslagen of overlijden en worden tussendoor regelmatig vervangen. Op 22 oktober 1830 wordt de gemeenteraad voor het eerst aangeduid door middel van verkiezing, op basis van het censuskiesrecht. Notaris Jean-François Herman wordt de eerste echte burgemeester van Schaarbeek, een functie die hij tot aan zijn dood in 1835 zal bekleden.

*Nomme des Sieurs Jean Meert et Pierre
Dominique Van Caerenhout membres du
Conseil municipal de la Commune de
Schaerbeek*

Benoeming van de gemeenteraadsleden, 19 Thermidor van het jaar XIII (7 augustus 1805)

In de tweede helft van de negentiende eeuw, wanneer Schaarbeek in volle uitbreiding is, wordt het bestuur het schouwtoneel van een partijpolitieke strijd. De liberale partij leidt lange tijd de dans, ten nadele van de katholieken. Er zijn echter ook meningsverschillen tussen de liberalen onderling; een afspiegeling van de toen al gespannen politieke situatie op nationaal niveau, met de schoolstrijd op de achtergrond.

Tot de oorlog van 1914-1918 vormen progressieve liberalen en socialisten een coalitie tegen de clericale partij om ervoor te zorgen dat de burgemeesterssjerp naar een vrijdenker gaat, een verdediger van de staatsscholen en voorstander van grote stedenbouwkundige veranderingen. Tijdens het interbellum vergaren de katholieken bij elke verkiezing bijna een derde van de stemmen, maar de seculiere partijen blijven hen politiek afblokken.

In 1938 wordt de katholieke partij verzwakt door de opkomst van Rex, maar de bevrijding brengt daar verandering in. Het electorale gewicht van de communistische partij zorgt er namelijk voor dat de liberalen een coalitie aangaan met de christelijke volkspartij. De jaren zeventig worden gekenmerkt door communautaire en taalkundige geschillen; het Franstalige front komt aan de macht. De toekomst zal uitwijzen hoe dit verhaal verdergaat ...

Tot de oorlog van 1914-1918 vormen progressieve liberalen en socialisten een coalitie tegen de clericale partij om ervoor te zorgen dat de burgemeesterssjerp naar een vrijdenker gaat.

Buste van dokter Arthur Dejase (1876-1970), liberaal raadslid en schepen, burgemeester van Schaarbeek van 1940 tot 1947, beeldhouwer: Pierre Theunis, foto

Affiche van de katholieke partij, gemeenteraadsverkiezingen van 15 oktober 1911

Guillaume Kennis en de “Folies schaerbeekoises”

In 1873 overlijdt burgemeester Eugène Dailly. Op dat moment is er sprake van twee tegengestelde liberale tendensen: een progressieve onder leiding van Henri Bergé en een eerder conservatieve vleugel die wordt voorgezeten door Guillaume Kennis, de perfecte dubbelganger van koning Leopold II. Kennis richtte zijn eigen liberale groepering op, de “Union libérale”, om zich te onderscheiden van de “Association libérale”. Met de steun van de katholieken wordt Kennis tot burgemeester benoemd door de minister van Binnenlandse Zaken, Charles Delcour*. Ernest Laude, die werd ondersteund door het andere liberale kamp, moet het onderspit delven. Bij de verkiezingen van 1875 wordt het burgemeesterschap van Kennis bevestigd, tot grote ergernis van de groep rond Bergé, die ook als winnaar uit de verkiezingen komt. De verkiezingen van 1878 duiden de groep rond Kennis eveneens als winnaar aan, maar nadat er onregelmatigheden in de stembureaus aan het licht komen, wordt de verkiezingsuitslag herroepen. De overwinning gaat naar de groep rond Bergé, die Achille Colignon aanwijst als burgemeester. Na een paar rustige jaren onder liberale hegemonie, wordt de strijd hervat tijdens de verkiezingen van 1895. Deze keer verschijnt Guillaume Kennis ten tonele in het katholieke kamp. De katholieken halen de meeste stemmen, maar liberalen en socialisten gaan een coalitie aan om een meerderheid te kunnen vormen in de gemeenteraad. Desondanks besluit Joseph Devolder*, minister van Binnenlandse Zaken, om Kennis tot burgemeester te benoemen. De gemeenteraadsverslagen getuigen over verhitte debatten tussen meerderheid en oppositie, met in het midden een burgemeester die voor iedereen goed wil doen maar door iedereen wordt beschouwd als een verrader, vooral door de katholieken. De verkiezingen van 1903 zijn in het voordeel van het liberaal-socialistische kartel en Kennis, die zich kandidaat stelde op een onafhankelijke lijst, wordt een gewoon gemeenteraadslid. Hij wordt dan ook nog geveld door een beroerte en sterft in volle raadsvergadering op 23 december 1908, tijdens een geanimeerde toespraak over de inrichting van een zaal voor geesteszieken in het burgerlijk gasthuis.

* van de katholieke partij

Guillaume Kennis, postkaart

Stedenbouw en Openbare werken

In het begin van de twintigste eeuw plant de gemeenteraad grote aanpassingswerken in verschillende wijken van Schaarbeek: Monroe, Josafat, Linthout, Terdelt, Helmet en Monplaisir. Het project is gericht op de aanleg van een ringweg (de Lambermontlaan) en op de omvorming van het Josafatdal tot een park. Onder leiding van schepen van Openbare werken Emile Vanden Putte, tekent ingenieur Octave Houssa nieuwe straten en lanen voor de gemeente uit. De oude wegen worden verbreed, verlengd, rechtgetrokken of afgeschaft. Om de kosten van dit project te kunnen dragen, besluiten de gemeentelijke autoriteiten om de eigenaars te laten bijdragen;

De verfraaiing van de gemeente trekt tal van bouwpromotoren aan en al snel schieten de herenhuizen in alle stijlen als paddenstoelen uit de grond.

de werken zijn immers in de eerste plaats in hun voordeel. Er wordt dan ook een wegenbelasting ingevoerd (riool- en verhardingswerken).

De verfraaiing van de gemeente trekt tal van bouwpromotoren aan en al snel schieten de herenhuizen in alle stijlen als paddenstoelen uit de grond. Vandaag de dag kan elke inwoner de plannen van zijn huis inkijken in het overeenkomstige stedenbouwkundige dossier. Het bevat vaak de naam van een beroemde architect, bijvoorbeeld Gustave Strauven, François Hemelsoet, Paul Saintenoy, Joseph Diongre of zelfs Victor Horta.

► Handtekening van Gustave Strauven, plan (detail)

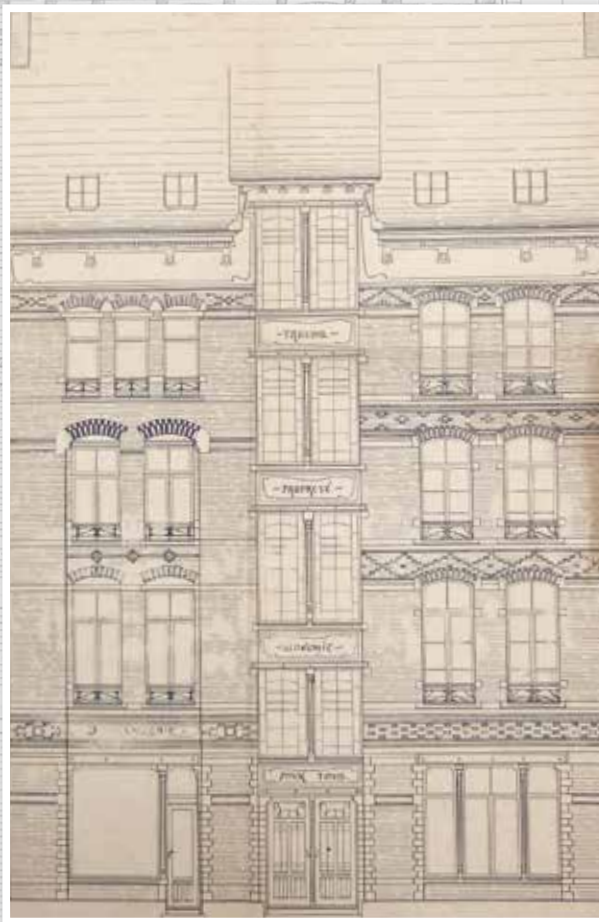
Vorige pagina: **plan uit de reclamecampagne voor de heraanleg van het wegennet van Schaarbeek**, naar het voorstel van schepen Emile Van den Putte, 1905

Gevelwedstrijd

In 1905 richt Schaarbeek een gevelwedstrijd in, naar het voorbeeld van Laken. De bedoeling is om toekomstige eigenaars aan te moedigen een mooi huis te laten bouwen. Elk jaar kent een jury van architecten en kunstenaars, bijgestaan door de schepen van Openbare werken, een premie toe aan de deelnemers met de meest bewonderenswaardige gevels. Bekroonde architecten zijn onder meer René Doom, Henri Jacobs, Joseph Diongre, Fernand Depauw, Arthur Verhelle en Henri Van Massenhove. De Eerste Wereldoorlog maakt een einde aan deze wedstrijd. In 1930 besluit het gemeentebestuur om ze opnieuw te organiseren. Door gebrek aan middelen wordt er enkel een ereprijs uitgereikt in de vorm van een gouden, zilveren en bronzen medaille. Het lijkt erop dat de nieuwe formule niet zoveel succes kent als de voorgaande, want al na één editie wordt de wedstrijd stopgezet.

► **Gevel van Artanstraat nr. 44, laureaatgevelwedstrijd 1912**, architect: Joseph Diongre, plan (detail)

Gevel van een wooncomplex van de Foyer Schaerbeekois, Victor Hugostraat nrs. 53-59, architect: Henri Jacobs, 1899, plan en foto (detail)

De gemeenteraad wil ook woonruimte voor de kansarmen creëren. Zo start de “Foyer Schaerbeekois” (de Schaarbeekse Haard), een maatschappij die arbeiderswoningen bouwt, vanaf 1899 met de bouw van verschillende wooncomplexen (de wijk aan de Olivierstraat, de tuinvijk Terdelt enz.), maar ook kleine een- of tweezinswoningen (Lindestraat, Raafstraat enz.)

Eind negentiende en begin twintigste eeuw worden er tal van gemeentelijke gebouwen opgetrokken, het ene al opmerkelijker dan het andere. Het meest symbolische is zeker het gemeentehuis, dat in het midden van het Colignonplein staat.

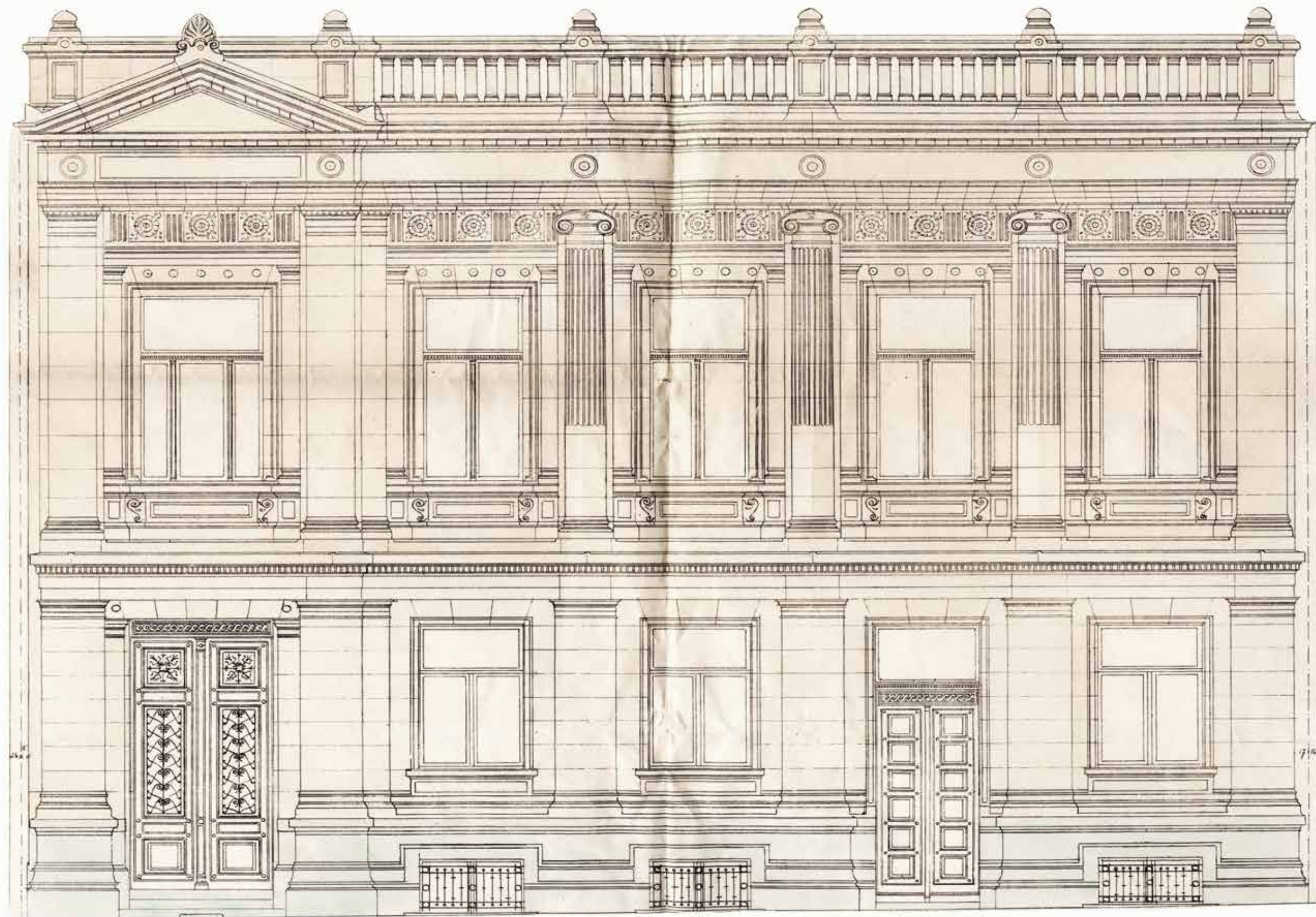
Ook tal van scholen verdienen een vermelding, zoals de scholengroepen Josafat en Roodebeek, van de architect Henri Jacobs, of de middelbare meisjesschool, vandaag het Koninklijk Atheneum Alfred Verwée en de lagere school nr. 10, Grote Bosstraat, beide naar de plannen van Hippolyte Jaumot.

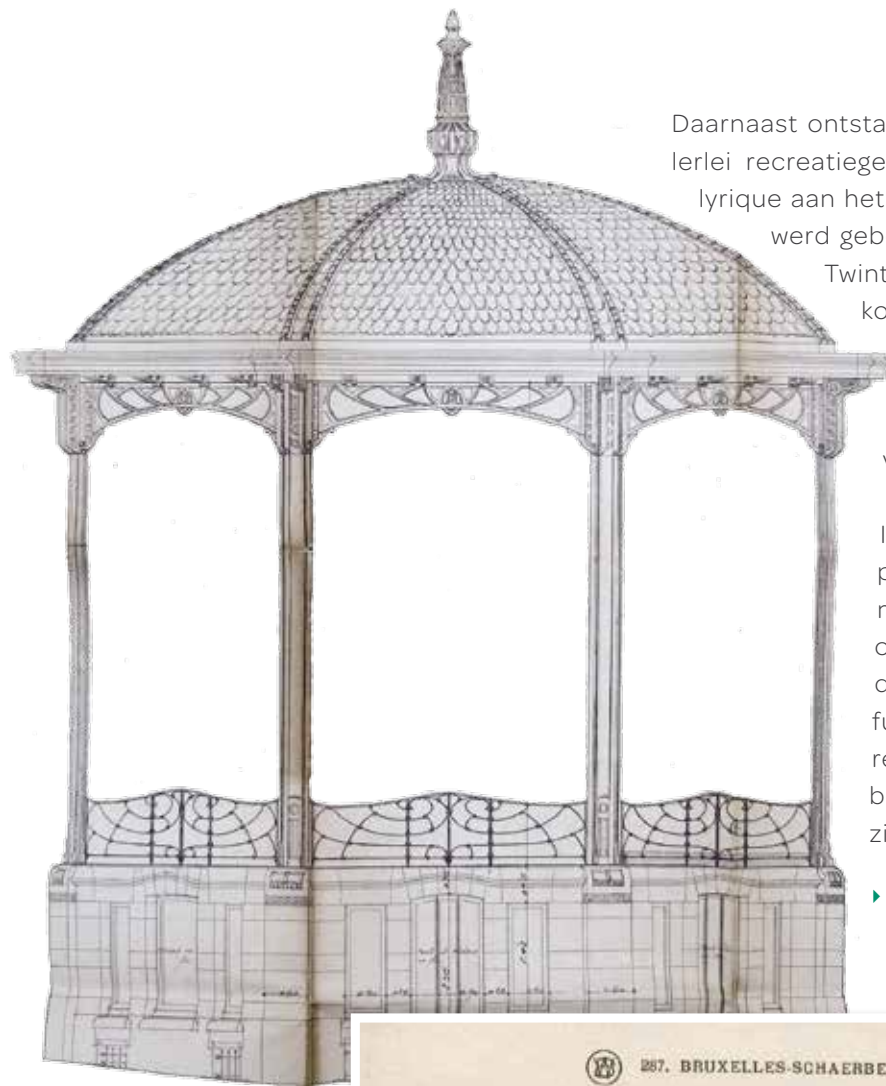
De burgers kunnen ook naar het burgerlijk gasthuis gaan, ontworpen door Willem Kuhnen (dat plaats maakte voor het huidige UVC Brugmann-Paul Brien), de Hallen van Schaarbeek (de overdekte Sinte-Mariamarktplaats uit 1865 werd herbouwd na de brand van 1898), en de gemeentelijke baden in de Kesselsstraat (in de jaren 50 gesloten en vervangen door het zwembad “Neptunium”).

Burgerlijk gasthuis, zijgevel van het paviljoen voor besmettelijk zieken, architect: Willem Kuhnen, 1900, plan (detail)

Volgende pagina's: **voorgevel van de middelbare meisjesschool, Verwéestraat**, architect: Hippolyte Jaumot, 1901, plan

Daarnaast ontstaan er op hetzelfde moment allerlei recreatiegelegenheden zoals het Théâtre lyrique aan het Ernest Solvayplein, dat in 1854 werd gebouwd door de graaf van Juvisy. Twintig jaar later wordt het aangekocht door de gemeente, die er toneelstukken, concerten en bals organiseert, tot het in 1935 door een brand wordt vernield.

In 1912 wordt op het Liedtsplein een kiosk gebouwd, waar muzikale evenementen de wijk opluisteren. De kiosk is inmiddels verdwenen. Het is ook een functioneel gebouw, dat een bureau voor de tramcontroleur herbergt, een wachtzaal voor de reizigers en openbare toiletten.

► **De kiosk op het Liedtsplein,** architect: Adolphe Paillet, 1912, plan (detail)

Liedtsplein, postkaart

Rex partij, poster voor de aankondiging van de meetings, 1938

Het Sportpaleis, Louis Bertrandlaan, postkaart

Het Sportpaleis wordt in 1913 ingehuldigd. Het strekt zich uit langs de Louis Bertrandlaan, tussen de Jeruzalemstraat en de Voltairelaan. Er worden wielervedstrijden en andere sportieve evenementen georganiseerd, maar ook shows en pro-

clamaties. In de jaren dertig worden hier de eerste bijeenkomsten van Rex gehouden, met Léon Degrelle als leider. In 1967 blaast het zijn laatste adem uit en maakt plaats voor de "Brusilia".

Uitbreidingsproject voor het Sportpaleis (niet gerealiseerd), gevel aan de Voltairelaan, architect: Edouard Delbrassine, 1929, plan

De nationale schietbaan wordt geopend in 1889. Ze ligt langs de Auguste Reyerslaan en fungeert als trainingscentrum voor beroepsschutters en liefhebbers, met geweer of pistool, uit alle hoeken van het land. Er worden belangrijke wedstrijden geor-

Tussen de gebouwen van de RTBF bevindt zich nog het “Ereveld der Gefusilleerden”, een herdenkingsplaats aan de verzetsstrijders.

ganiseerd met prestigieuze prijzen als inzet. Tijdens de Eerste Wereldoorlog wordt de locatie door de Duitsers omgebouwd tot een gevangenis en executieplaats voor verzetsleden zoals Edith Cavell, Philippe Baucq en Gabrielle Petit. In 1963 worden de gebouwen van de nationale schietbaan volledig gesloopt. Tussen de gebouwen van de RTBF bevindt zich nog het “Ereveld der Gefusilleerden”, een herdenkingsplaats aan de verzetsstrijders.

Monument voor de burgerslachtoffers van de oorlog, Karabiniersplein, beeldhouwer: George Vandevoorde; basis: Henri Aimé Jacobs, 1956, postkaart

De nationale schietbaan, postkaart

Weldoenersplein, postkaart

Wat een gemeente charmant maakt, zijn haar groene ruimten, lanen met bloemen en bomen, pleinen en pleintjes. Het Josafatpark, de groene long van Schaarbeek, werd door landschapsarchitect Edmond Galoppin aangelegd in de stijl van de Engelse tuinen en ingehuldigd in 1904. Ten oosten van het park strekt zich de Louis Bertrandlaan en haar bloemperken uit, oplopend naar de nieuwe Sint-Servaaskerk. Een andere interessante locatie is het plein rond het monument aan de weldoeners der armen, aan de Rogierlaan. Galoppin zorgde voor de aanleg van het geheel, Godefroid Devreese beeldhouwde de personages van de fontein en Henri Jacobs ontwierp het bekken. Het geheel werd met veel pracht en praal ingehuldigd in 1907.

Volgende pagina: **de Louis Bertrandlaan**, postkaart

Bloemperken aan de Louis Bertrandlaan, 1929, tekeningen (details)

223 Bruxelles-Schaerbeek. L'Avenue Bertrant.

De bevolking en de burgerlijke stand

De eerste telling in Schaarbeek dateert van 1526. Er worden een 600-tal inwoners geteld. Pas tegen het einde van de achttiende eeuw verdubbelt dat cijfer.

Wanneer de tweede stadsomwalling van Brussel in 1782 wordt afgebroken, doorbreekt de kleine voorstad haar isolement. Door de afschaffing van de “Kuip” verwerft de gemeente in 1795 bestuursvrijheid, waardoor de stedelijke en demografische ontwikkeling worden bevorderd. Tussen 1820 en 1850 stijgt het inwonersaantal in Schaarbeek van 1.425 naar 8.630.

In de tweede helft van de negentiende eeuw vertienvoudigt de bevolking, dankzij onder meer het verdwijnen van het octrooi, wat voor een vrijer verkeer van goederen zorgt; de ontwikkeling van de buurtspoorwegen en het tramverkeer; de aanleg van lanen en het openstellen van de Koninklijke Sinte-Mariastraat.

In 1917 wordt de kaap van 100.000 inwoners bereikt, zonder dat de oorlog zware gevolgen heeft op deze gestage groei. Het bevolkingscijfer stabiliseert tijdens de twintigste eeuw: in bijna honderd jaar tijd stijgt de Schaarbeekse bevolking slechts met een paar tienduizend inwoners (bijna 130.000 in 2012).

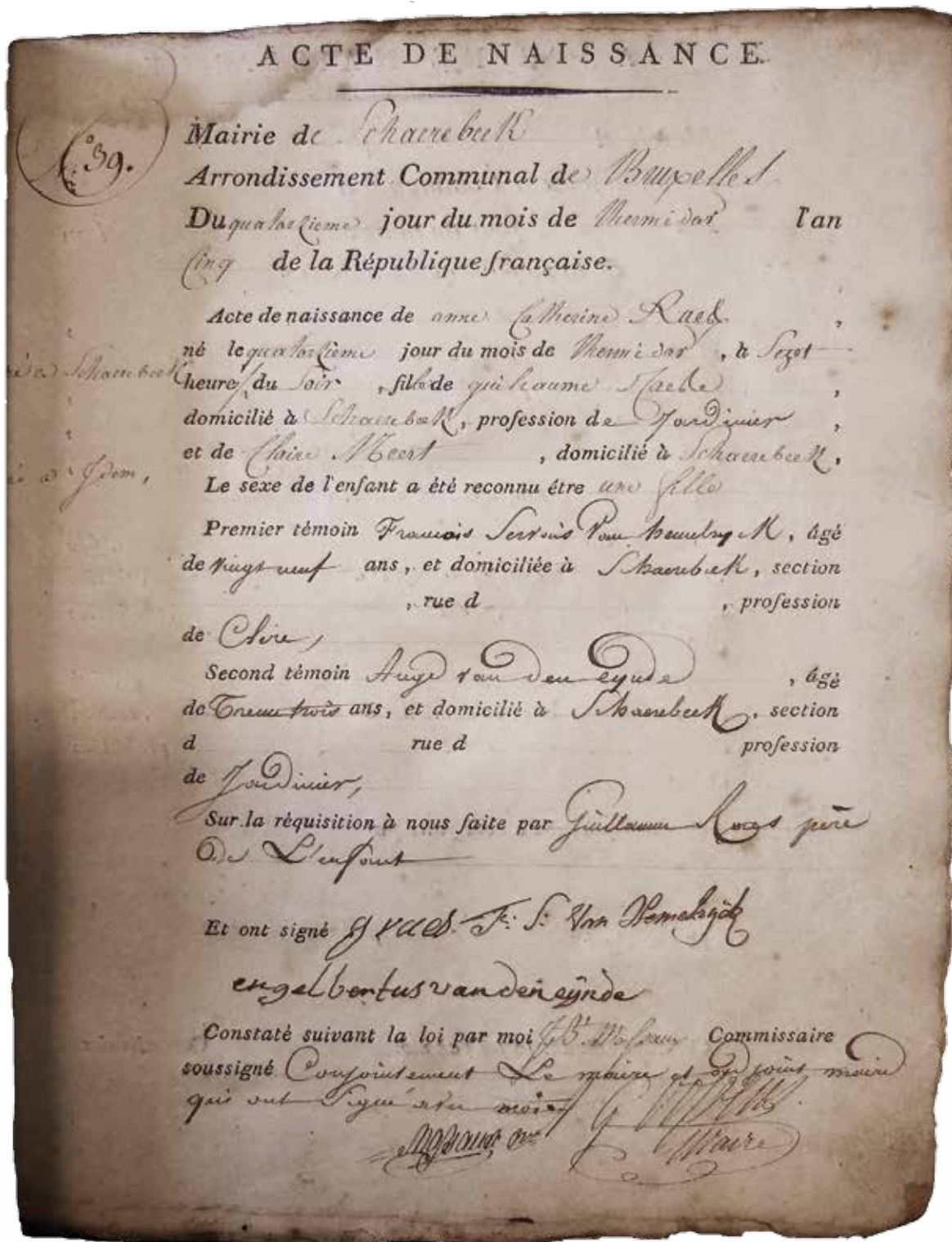
► **Het Josafatpark**, postkaart

▼ **Het huwelijk, beeldhouwwerk in het hal van het Schaarbeekse gemeentehuis**, beeldhouwer: Georges Vandevoorde, foto

▼ **De loketzaal, het gemeentehuis van Schaarbeek**, foto

Geboorteakte, register van de burgerlijke stand van het An V (1797)

Sinds de Middeleeuwen noteerden de parochies in hun registers doop, huwelijk en overlijden van leden van de religieuze gemeenschap. Vanaf 1796 worden de parochieregisters eigendom van de plaatselijke administratieve autoriteiten, die de opdracht krijgen om de registers van de burgerlijke stand bij te houden en de akten uit te geven. Het oudste register dat in Schaarbeek wordt bewaard, dateert uit 1688.

Om bewegingen van de bevolking te kunnen registreren, houdt de gemeente ook registers bij waarin wordt bijgehouden wanneer de burger zich op het Schaarbeekse grondgebied vestigde, zijn adres wijzigde en de gemeente verliet. Buitenlanders moeten zich laten inschrijven in een speciaal register.

In de ordonnantie van 28 oktober 1940 gelastte de Duitse bezetter het gemeentebestuur om de Joden in te schrijven via een speciaal formulier en hun dossiers te voorzien van een stempel: "Juif-Jood". Door diezelfde ordonnantie wordt het gemeentebestuur verplicht de joodse handels van een drietalig aanplakbiljet te voorzien, dat duidelijk zichtbaar moet zijn.

Inschrijvingsdossier van een buitenlands persoon, (detail)

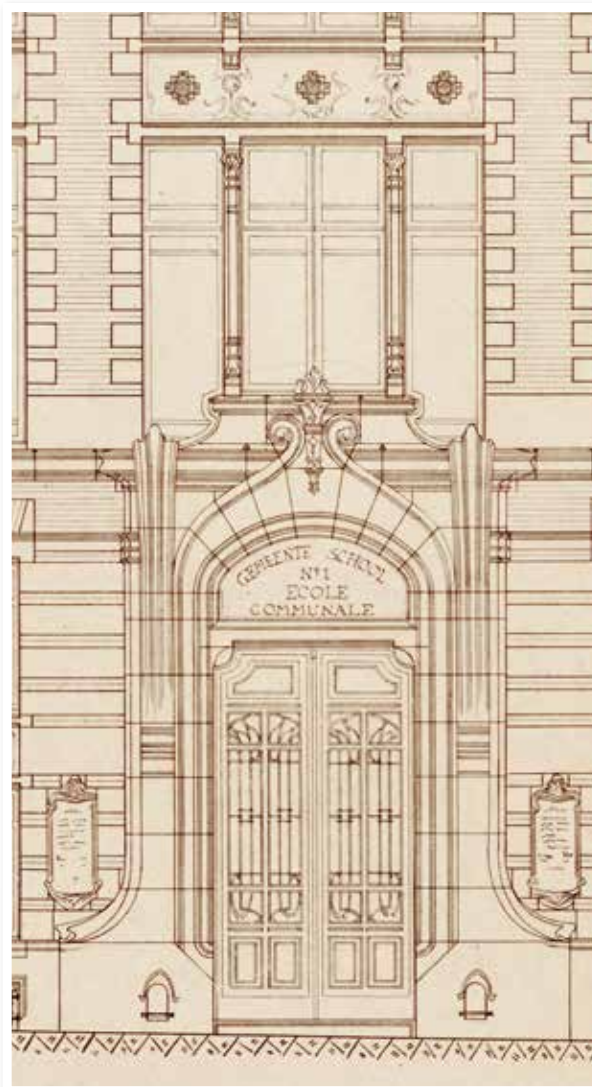
Het openbaar onderwijs

Het bestaan van een eerste school op Schaarbeeks grondgebied wordt bevestigd in een document uit 1614. Dit schooltje, waar de vicaris onder-richt gaf, was gelegen aan de Neerweg, ongeveer waar zich nu de gemeenteschool nr. 1 bevindt, in de Josafatstraat. In de vroege negentiende eeuw wordt het religieus onderwijs door het Franse re-gime verboden. De Schaarbeekse kinderen krijgen onderricht in privéscholen.

Pas met de onafhankelijkheid van België wordt de eerste gemeentelijke lagere school geopend. De school werd ingericht in een voormalig cabaret aan de Haachtsesteenweg (het gebouw is nu verdwenen, maar een bordje op nr. 2 aan de Louis Bertrandlaan herinnert aan de locatie). Ze be-stond uit een klas, een woonruimte voor de leraar op het gelijkvloers en een zaal voor de gemeen-teraadvergaderingen op de bovenverdieping. De directie wordt toevertrouwd aan Charles-Louis Bisschop. Het schooltje is eerst gemengd, maar wordt daarna een jongensschool, meer bepaald wanneer in 1858 de meisjesschool nr. 2 wordt ge-opend, in de Sint-Paulusstraat.

In korte tijd worden er overal basisscholen ge-bouwd. Elke wijk krijgt er een, om de verplaatsing voor de leerlingen zo beperkt mogelijk te houden. De provisoire gebouwen van het eerste uur ma-ken plaats voor prachtige complexen die speciaal werden ontworpen voor het comfort van de kin-deren. Er worden in totaal achttien basisscholen opgericht, waaronder een school in het Vlaamse Uytkerke, waar leerlingen met een zwakke ge-zondheid kunnen genieten van de frisse zeelucht (school nr. 15) en een Nederlandstalige instelling (school nr. 18).

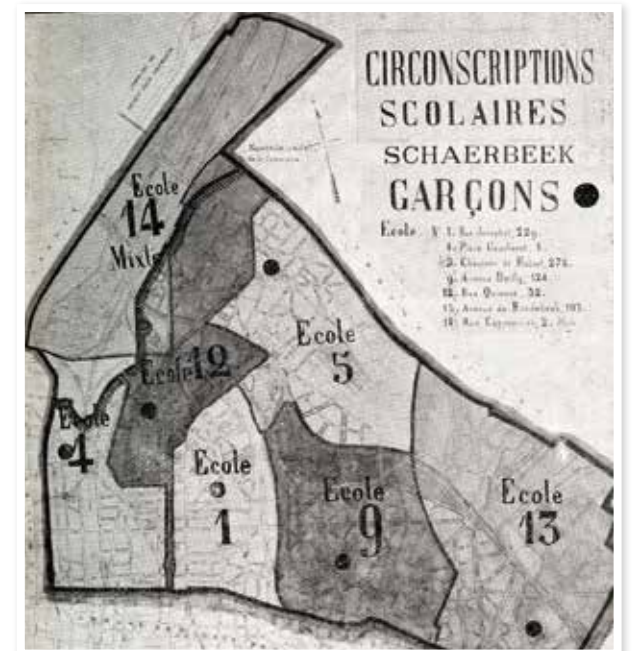
Pas met de onafhankelijkheid van België wordt de eerste gemeentelijke lagere school geopend.

Ingang van school nr. 1, Josafatstraat,
architect: Henri Jacobs, 1902, plan (detail)

Deze twee scholen worden gesloten als gevolg van de taalwetten van 1963. Sommige scholen hebben ook kleuterklassen en een vierde graad voor leerlingen die middelbare studies willen gaan doen. Het middelbaar onderricht voor jongens wordt gegeven aan een gemeentelijk atheneum, dat werd geopend in 1913 en voor meisjes aan een lyceum, ingewijd in 1917.

Het gemeentebestuur richt eveneens een indus-triële school op, waar kunsten en ambachten wor-den onderwezen en een beroeps- en huishoud-school voor meisjes (nu Technisch Instituut Frans Fischer). Er wordt ook in volwassenenonderwijs voorzien en een muziekacademie opgericht.

Schooldistricten voor jongensscholen,
circa 1920, foto

Atheneum Fernand Blum, Ernest Renanlaan, architecten: Adolphe Paillet en Édouard Delbrassine, foto

RÈGLEMENT-TYPE DES Écoles primaires communales

CHAPITRE Ier.

DE L'ÉDUCATION ET DE L'ENSEIGNEMENT EN GÉNÉRAL.

ARTICLE PREMIER. — L'éducation physique, l'éducation intellectuelle et l'éducation morale des élèves sont l'objet de la sollicitude constante de l'instituteur. Celui-ci ne néglige aucune occasion d'inculquer à ses élèves les préceptes de la morale, de leur inspirer le sentiment du devoir, l'amour de la patrie, le respect des institutions nationales et des autorités publiques, l'attachement aux libertés constitutionnelles.

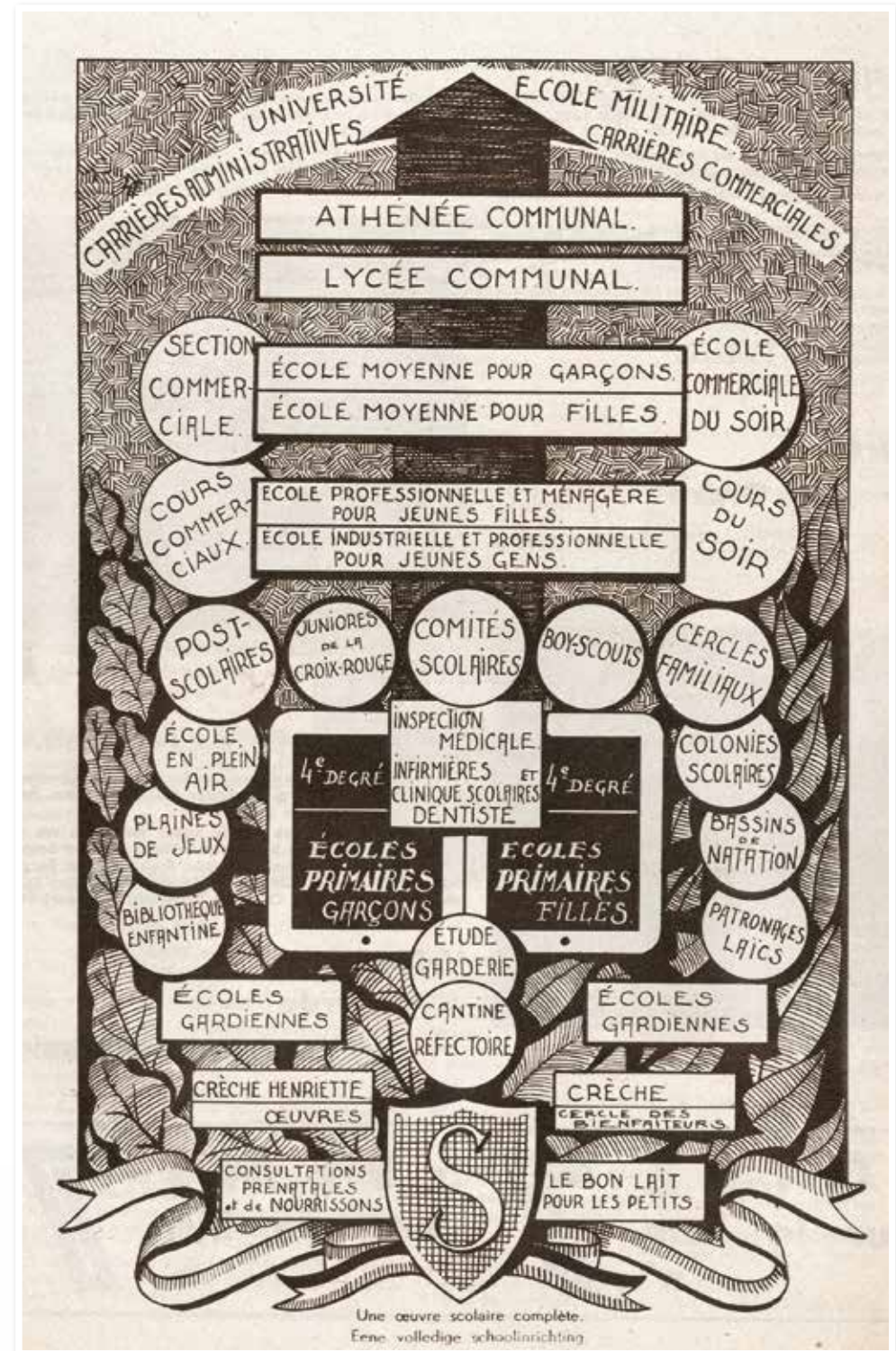
Il s'abstient, dans son enseignement, de toute attaque contre les personnes ou contre les convictions religieuses des familles dont les enfants lui sont confiés.

Il veille soigneusement à faire observer, en toute circonstance, par ses élèves les règles de la bienséance.

Il s'attache particulièrement à leur faire acquérir des habitudes de propreté, d'ordre, d'épargne, de tempérance et à leur inculquer des sentiments de déférence envers les personnes, de bonté envers les animaux et de respect des plantations et monuments publics.

ART. 2. — L'instituteur s'efforce de se tenir au courant des progrès scientifiques en général, et particulièrement des progrès de la pédagogie et de la méthodologie.

Il ne néglige pas l'étude psychologique de chacun de ses élèves, afin de pouvoir assurer à tous une formation en rapport avec leurs aptitudes ; il s'efforce, dans son enseignement de faire appel, le plus possible, à tous les modes de perception de l'enfant, principalement à ses activités physiques, sensorielles et musculaires, pour lui faire acquérir des connaissances, les lui faire associer et appliquer ; il a soin d'éveiller constamment l'esprit d'observation,

"Eene volledige schoolinrichting", Schaarbeek moderne stad, pamflet van de liberale partij voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1938

De kleinsten worden evenmin over het hoofd gezien. Vanaf 1846 kunnen Schaarbeekse baby's terecht in het eerste kinderdagverblijf van het land, in de Overvloedstraat te Sint-Joost-ten-Node. In 1883 wordt kinderdagverblijf Henriette geopend. Vandaag de dag beheert de gemeente bijna vijftien kinderopvangcentra voor kinderen onder de drie jaar. Kwaliteitsvol onderwijs vanaf de wieg is altijd een belangrijke zorg geweest van het gemeentebestuur. Dat is de reden waarom Schaarbeek nog steeds trots de bijnaam "scholenstad" draagt.

Middagdutje in de Henriette kinderopvang, Generaal Eeneensstraat, postkaart

De school Alexandre De Craene in Uytkerke, foto

Schaarbeek nog steeds trots de bijnaam "scholenstad" draagt.

Liefdadigheidswerken voor de school

Schaarbeek voert verscheidene liefdadigheidswerken in, waarbij fondsen en schenkingen worden geworven om tegemoet te komen aan de noden van de armste leerlingen. Zo wordt in de "Réfectoire" (de refter) gedurende het hele schooljaar een middagmaal aangeboden, zorgt "Vêtement" (de kleding) voor gepaste kledij en worden er door de "Colonies" (de kolonies) vakanties op de buiten georganiseerd.

Leerlingen wachten voor de schoolrefter, Voglerstraat, begin twintigste eeuw, foto

 Schone kunsten

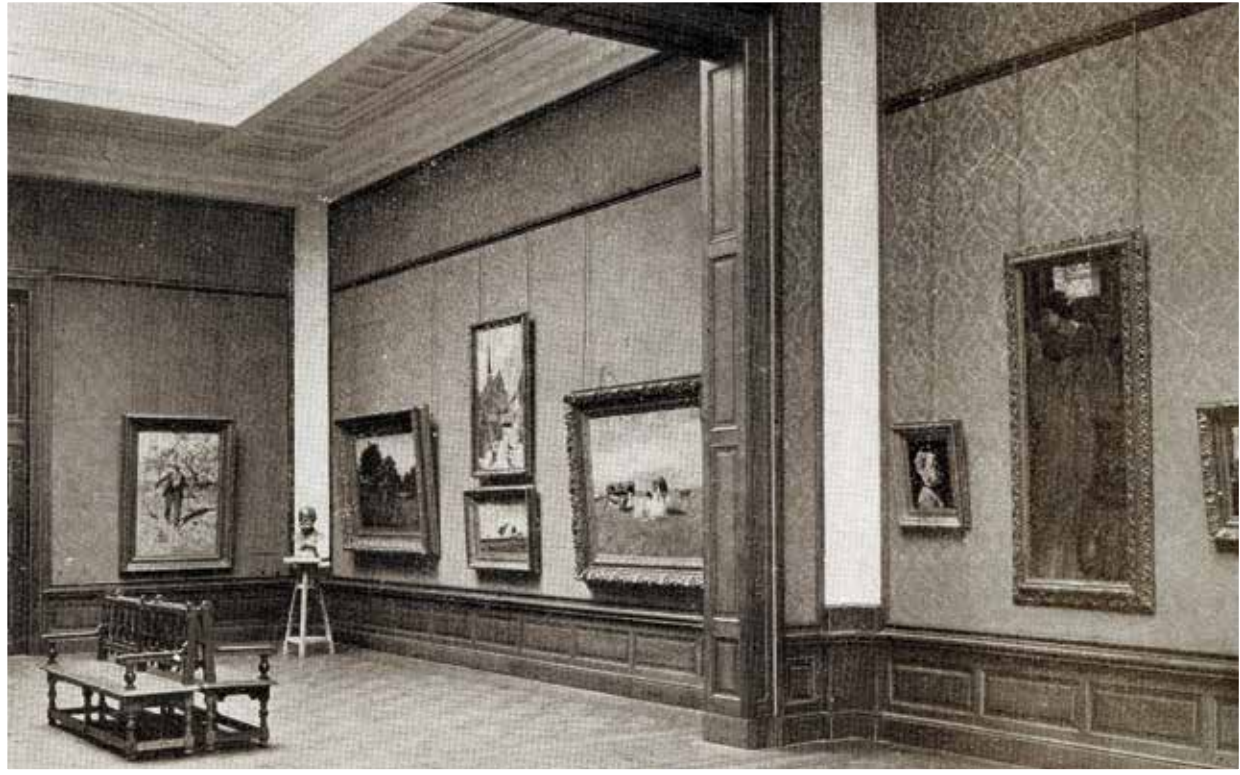
De gemeente is niet alleen een “scholenstad”, maar ook een echte “kunstenaarsstad”. Enkele grote namen uit de schilder- en beeldhouwkunst van de laatste twee eeuwen werden namelijk geboren in Schaarbeek en woonden er ook.

Naar het voorbeeld van Else-ne besluit het bestuur in 1892 een “Gemeentelijk museum” te openen. Het wordt ingericht in een ruimte op de tweede verdieping van het gemeen-tehuis en wil een ereplaats geven aan de creatie en verspreiding van kunstwerken. Bij de weder-opbouw van het gemeentehuis na de brand van

**Enkele grote namen
uit de schilder- en
beeldhouwkunst van
de laatste twee eeuwen
werden namelijk
geboren in Schaarbeek
en woonden er ook.**

1911 wordt er op de eerste verdieping een grote ruimte voorzien die volledig wordt gewijd aan ten-toonstellingen van lokale kunstenaars. Er wordt een administratieve commis-sie opgericht en de bekende Schaarbeekse artiesten vol-gen elkaar op: Alexandre Mar-kelbach, Léon Mignon, Jan Verhas, Alfred Verwée, Privat Livemont, Albert Desenfans...

Via legaten verwerft en ont-vangt de gemeente heel wat werken die nog steeds de ka-binetten en kantoren van de burgemeester, sche-penen en gemeenteamtbenaren sieren.

De museumzaal, circa 1930, foto

Catalogus van de vijfde tentoonstelling voor schilder- en beeldhouwkunst, georganiseerd door de Cercle artistique de Schaerbeek, 1925

Een petitie voor het standbeeld

In 1898 zetten zo'n veertig kunstenaars hun handtekening onder een petitie aan de gemeente om de openbare ruimte in Schaarbeek te verfraaien met meer standbeelden. Op de petitie staan onder meer de namen van Herman Richir, Josse Impens, Jan Stobbaerts, Eugène Smits, Ernest Blanc-Garin en Oswald Poreau. Hun verzoek wordt ingewilligd, want vandaag de dag telt het grondgebied bijna vijftig monumenten en beeldhouwwerken.

Monument aan Majoor Ernest Cambier, beeldhouwer: Nicolas Cito, 1913, foto

Het fonds Robert Van den Haute

Na zijn studie aan de normaalschool begint Robert Van den Haute (1910-2011) te werken bij de gemeentediensten van Schaarbeek, meer bepaald de bevolkingsdienst. Al snel raakt hij bevriend met de gemeentearchivaris, Michel de Ghelderode, die hem aanmoedigt om mee te werken aan historisch onderzoek.

In 1943 wordt hij door de Duitsers gearresteerd en korte tijd opgesloten in de gevangenis van Sint-Gillis. De reden voor deze opsluiting: in het geheim waarschuwde hij de Joden die zich kwamen aanmelden bij het loket van de bevolkingsdienst voor de aanwezige Gestapo-officieren. Hij wordt vervolgens overgeplaatst naar de dienst voor Schone kunsten, cultuur en toerisme van Groot-Brussel.

In 1944 treedt hij in dienst van het gemeentesecretariaat van Schaarbeek. Hij werkt zich geleidelijk op en wordt in 1973 diensthoofd. Drie jaar later gaat hij met pensioen. Dankzij zijn functie kan hij het beheer waarnemen van het gemeentearchief, dat aan zijn lot was overgelaten na het gedwongen vertrek van Michel de Ghelderode.

De geschiedenisfanaat besteedt zelfs zijn vrije tijd aan het bezoeken van de archiefdepots en bibliotheken van de Brusselse agglomeratie. Hij publiceert tal van werken over verschillende Schaarbeekse onderwerpen: de Sint-Servaasparochie, de Sint-Sebastiaansgilde, het Josafatdal enz. Hij schrijft artikels voor het weekblad "Le Patriote illustré" en werkt mee aan aanwijzingen voor de "Biographie nationale" onder leiding van de Académie royale de Belgique (de Franstalige tegenhanger van de latere Koninklijke

Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten).

Zijn belangrijkste verwezenlijking is ongetwijfeld het Gemeentemuseum van het graafschap Jette in de oude abdij van Dieleghem, waarvan hij medeoprichter is. Na zijn pensioen wijdt Robert Van den Haute zich met passie aan het onthaal van de bezoekers van de abdij en de lezers in de bibliotheek.

In 2010 schenkt de voormalige gemeentebibliothecaris een verzameling documenten aan de archiefdienst. Dit fonds kwam door de jaren heen tot stand en omvat tal van documenten met betrekking tot de geschiedenis van de gemeente. Het bevat handgeschreven notities van de schenker over zijn onderzoek, maar ook veel iconografische documenten, postkaarten, foto's, litho's, etsen en kleine schilderijen van het oude Schaarbeek.

Een paar boeken geschreven door Robert Van den Haute

Een gemeenteontvanger-kunstenaar

In 1908 wordt Maurice Blicq (1878-1943) benoemd tot gemeenteontvanger. In zijn vrije tijd is hij ook tekenaar en ets. Zijn liefde voor stadsgezichten leidt hem ertoe om vooral de pittoreske hoekjes van Belgische en zelfs Europese steden te vereeuwigen (Veurne, De Panne, Brugge, Gent, Antwerpen, Houffalize, Bastogne, Nijmegen, Rotterdam, Parijs, Genève, enz.) Hij neemt deel aan verschillende tentoonstellingen: Knokke (1921), Oostende (1926, 1927, 1928, 1935) en een aantal salons in Brussel. Van 1918 tot 1923 doceert hij kunstgeschiedenis aan de industriële school in de Bijenkorfstraat. Maurice Blicq creëerde twee reeksen etsen. De ene reeks verscheen in 1918 en siert nog steeds de muren van het historische kantoor van de Schaarbeekse gemeenteontvanger. Ze bevat zichten op Ieper en Brugge. De andere werd gemaakt in 1920 en sierde het kabinet van de schepenen van Openbare werken. Deze reeks stelt Schaarbeekse locaties van weleer voor en wordt momenteel bewaard in het Maison des Arts. De goedgekeurde drukproeven (i.e. de eerste exemplaren) van deze laatste serie maken deel uit van het fonds Robert Van den Haute.

Boerderij in de Grote Bosstraat, tekenaar: Maurice Blicq, 1918, ets

BIBLIOGRAFIE

BERRÉ Aristide, *Schaerbeek. Étude du milieu local et régional. Helmet et Monplaisir, bundel met lezingen aan de normaalschool van Schaarbeek*, 1974.

BERTRAND Louis, *La naissance d'une ville. Schaerbeek depuis cinquante ans*. 1860-1910, Brussel, uitg. Dechenne, 1912.

GEMEENTE SCHAARBEEK, *L'enseignement communal/Het gemeente onderwijs*, Brussel, 1922.

GEMEENTE SCHAARBEEK, *Louis Bertrand et l'essor de Schaerbeek*, Brussel, 2000.

GEMEENTE SCHAARBEEK, *Un demi-siècle de gestion communale. Édité à l'occasion des Fêtes du Centenaire de l'Indépendance de la Belgique*, Schaarbeek, 1930.

DENHAENE Godelieve, *L'incendie de l'hôtel communal de Schaerbeek (1911): répercussion sur la conservation des archives, mise sur pied d'un service central d'archives (1915) et démantèlement de celui-ci (1930)*, in " Archives et bibliothèques de Belgique ", Brussel, 2002, volume LXXIII, nr.1-4, pp. 40-62.

DE SAEGHER, E., en BARTHOLEYNS, Éloi, *Histoire populaire de Schaerbeek*, Brussel, uitg. H. Mommens, 1887.

VAN BEMMEL, Eugène, *Histoire de Saint-Josse-ten-Noode et de Schaerbeek*, Sint-Joost-ten-Node, uitg. E. Van Bommel, 1869.

VAN DEN HAUTE Robert, *Schaerbeek, esquisse historique et géographique*, Schaarbeek, uitg. L'École heureuse, 1949.

VERREYDT Léon, *Schaerbeek, le village des ânes*, Antwerpen, uitg. Van Geyt Productions, sd.